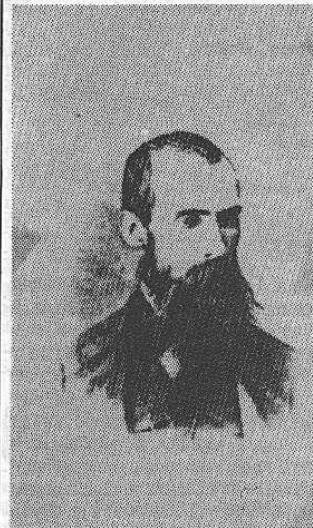

istorija jedne recepcije: kako (ni)su čitali kodera... (II)

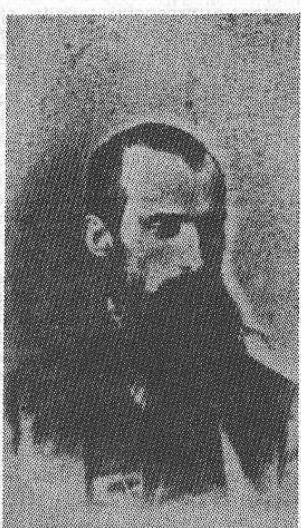
sava damjanov

*U slavu i spomen Đorda Markovića Koderu
(1806–1891)*

KODERIUM, zagonetna reč koju bi pesnik Romoranke, taj istinski mag jezika, mogao pretvoriti u bezbroj neponovljivih reči-bića. Ali, u njegovom beskrajnom rečniku ona se javlja samo jednom, u pismu Mariji Milutinović (1858), da bi označila pesnikove jezičko-umetničke projekte, tj. njegov, Koderov Tekstualni Univerzum. Nije li nam tim Imenom on, koji je verovao da Ime zaista predstavlja Suštinu, sugerisao nešto važno, nešto što treba da respektuje svako konačni način ulazi u Koderov Univerzum (koji, naravno, mora biti tekstualni, tj. jezički)? Ako jeste, onda ovo mesto može samo tako da se zove: jer, ovde se tekstovi-hodočasnici klanjavu senima tog Univerzuma, u vreme kada se navršava 99 godina od smrti njegovog Tvorca. Da, upravo tako je moralno biti, ovaj prostor morao se otvoriti baš na 99-godišnjicu Koderove smrti (a ne, recimo, na stogodišnjicu – kako to obično biva!), jer samo mistični broj (99) može se posvetiti Onome ko je u svojim pismima pozdravljao demone, dopisujući na kovertama ili belinama magijsko-vradžbinske formule i poruke za htionska bica. Zato, ovaj KODERIUM treba shvatiti i kao svojevrsni spomenik (u znaku 99) Đoru Markoviću Koderu, jednom od najradikalnijih, najnovativnijih i najoriginalnijih stvaralača u srpskoj književnosti, koji – zanemaren i potcenjen od te iste književnosti – pravi spomenik, u stvarnosti, još uvek nema...

Sava Damjanov

3. Nešto kao interludij: cekajući izlazak ROMORANKE, stvarajući Svetove o kojima »literati« ni sanjali nisu...

Tokom naredne dve decenije, tj. do 1862. – kada se pojavljuje njegova prva (i jedina za života objavljena) knjiga **Romoranke**, Đorđe Marković Koder će se još samo nekoliko puta javiti u srpskoj periodici svojim prevodima ili originalnim radovima, tako da sa stanovista recepcije njegovog dela ovo razdoblje – sudeći po časopisnoj faktografiji – ne otkriva neke bitno nove momente. Pesnik je, dakle, u najminimalnijoj meri prisutan na našoj tadašnjoj književnoj sceni, njegovo osobeno stvaralaštvo i dalje nije predmet intenzivnijeg promišljanja, niti je praćeno ozbiljnijim javnim odjecima – kako pozitivnim, tako i negativnim – izuzimajući, naravno, elementarnu činjenicu da mu je (doduše sasvim retko) bilo omogućeno časopisno predstavljanje (što svakako ukazuje na izvesne afirmativne, pozitivne recepcione kontakte), ali ne zanemarujući takođe ni pretpostavku da je katkad nailazio i na uredničke reakcije u stilu Antonija Arnota (tim pre što se tada njegova estetička distanca u odnosu na aktuelnu srpsku literarnu produkciju tekstualno izražavala već sasvim radikalno). Ipak, nije baš sve u vezi sa recepcijom Koderovog stvaralaštva tokom ovog perioda tako bezbojno (i uglavnom hipotetično) kao što se na prvi pogled – usmeren ka periodici! – čini: najzanimljiviji i najizazovniji recepcioni kontakti sa njegovim tekstovima – nimalo neutralni i indifferentni, naprotiv! – odigravali su se tada **iza** javne literarne scene, mada su njihovi akteri katkad bili nosioci vrlo eminentnih rola na toj sceni.

U tom kontekstu valja se pre svega osvrnuti na svedočenja Jaka Ignjatovića, pisana sa izvesnom hronološkom distancicom memoariste, no dobrim delom vezana upravo za kraj četrdesetih godina XIX veka, kada i pisac **Većitog mladoženje** i Koder borave u Beogradu^[19]. Iako ćemo se uskoro vratiti Ignjatovićevim **Memoarima**, (koju treba posebno respektovati s obzirom da su svim memoari pisani dve decenije nakon njenog objavljuvanja, kada je ona već definitivno padala u zaborav), važno je zapaziti kako je naš znameniti prozaist još polovinom prošlog veka, dakle više od deset godina pre pojave Koderove prve knjige, gledano na stvaralaštvo ovog jezičko-umetničkog čudotvorca. Prvo što pada u oči jeste činjenica da Ignjatović Koderu sada doživljava na nešto drugačiji način nego tridesetih godina u Pešti (o čemu piše na prethodnim stranicama **Memoara**^[20]; dok je o »peštanskom« Koderu govorio sa simpatijama, ali isključivo kao o autentičnom eruditu, osobenjaku i u svemu izuzetnoj interesantnoj ličnosti dostojnoj divljenja (»pravi specijalitet, kaže Ignjatović), deceniju kasnije »beogradski« Koder za njega je još uvek sve to, ali i nešto mnogo više, važnije – pesnik, i to pesnik retkog dara i velikih mogućnosti, autor jednog ingenioznog projekta. Treba posebno istaći da Koder tada, u Beogradu, kao pesnika ne doživljava (i prihvata) samo Ignjatović, već i jedan uži krug »prisnih« (sudeći po Koderovim – retkim! – prijateljskim vezama, bice da je to manje-više isti krug koji se okuplja i oko Marije Milutinović Punktatorke, pesnikove stare prijateljice i supruge, a tada već udovice Sime Milutinovića Sarajlije).

• Kad smo se »prisni« kod njega sastali, onda je Koder govorio što mu je na umu i srcu. Kad se u polet digao, onda nije bilo kraja njegovog »romoranke...«; »Kad god sam se s Koderom sastajao, uvek je bila »romoranka« na tapetu; ali pred onima koji mu nisu bili prisni, bio je rezervirat, štaviše znao je biti čitalica, i kad je video da ga ko iskrreno sluša, bez zadirkivanja, oduševljeno bi za svoju stvar govorio.^[21]

Jakov Ignjatović će svojom interpretacijom Koderovih ideja pokazati da je, i pored sumnje u sopstveno poimanje »romoranke« (dodatajmo – i uprkos tome što su njegovog prijatelja zbog toga katkad »zadirkivali«), imao istinskog sluga za pesnikove intencije i da je vrlo rano, među prvima (a možda i prvi?) naslutio originalnost, veličinu i književnu relevantnost »romoranke«, što mu i te kako služi na čast, posebno ako se zna da je među suvremenicima u svom absolutno afirmativnom suđu i u svojoj razumevajućoj recepciji bio uglavnom usamljen. Dakle, naš znameniti romansijer još četredisetih godina prošlog veke promišlja »romoranke« (tj. Koderov jezičko-umetnički projekt) na sledeći način:

»Definicija »romoranke« nije laka. Po svoj prilici ni ja nisam je mogao shvatiti u potpunom smislu kao što je Koder nju shvatao, ali ukoliko sam shvatio, i koliko se sećam, Koder je o »romoranke« ovako rezonirao.

Koder je držao da mi Srbi još nemamo pravog književnog jezika, da ga tekar treba pronaći za sve pojmove i refleksije. Originalan jezik ne da se učiti iz samih knjiga, od književnika i filologa, već treba ići na izvor, u narod. Koder je htio da pronađe čist jezik za književnost i ulazi je u narod, slušao, pitao, učio je... žensko društvo bilo mu je najmilije, i to što prostije to bolje. Tako je Koder kupio reči i izraze za misli i pojmove.

Što god Koder tako sakupi, zabeleži, a on gledi da iz tog načini neku osnovu, sistem za književni jezik. Taj njegov jezik-universus imao bi sačinjavati »romoranke«, ili bi, uzvratno, ova ono imala sadržavati. Tu bi bila i sinonimika jezika...^[22]

Prateći ova Ignjatovićeva zapažanja, moramo primetiti da on ne ističe samo momente koji su karakteristični za pesnika kao i za većinu drugih romantičara tij veru u svežinu narodno-jezičkog duha i osluškivanje tog izvora), nego lucidno signira i neka Koderova poetička opredeljenja koja će ga upravo duboko odvojiti od dominantne (vukovske) struje našeg romantizma i horizonta očekivanja što ga je ona konstituisala (a taj horizont je presudno determinisao tadašnju neshvaćenost i neprihvaćenost Koderovog dela): tu je, pre svega, indikativno uverenje »da mi Srbi još nemamo pravog književnog jezika« (uverenje koje deluje kao jeres u vreme kad većina srpskih pisaca, na Vukovom tragu, oduševljeno pronalazili naš autentični književni jezik), potom prevashodno interesovanje za ženski jezik – jezik matrijarhalne kulture (alternativne u odnosu na – kod nas tada više forsiranu – patrijarhalnu kulturu i njen jezik); Koderu, ocito, nije toliko zanimljiv »oficijelni« narodni jezik koliko onaj skriveni, netipični, a povrh svega, autor **Romoranke** beskrajno je daleko od reproduktivnog odnosa prema narodnom jeziku – on za Koderu nije gotov proizvod iz koga (poput najvećeg broja naših romantičara) samo vešto bira i upotrebljava odgovarajuće

segmente, nego ga shvata kao građnju iz koje tek treba, individualnom kreacijom, »načiniti neku osnovu, sistem za književni jezik«, tj. »jezik-univerzum« (gajeći, tako, produktivan, kreativan, slobodan individualno-autorski odnos prema ovom jezičkom materijalu, Koder se suprotstavlja njegovom normiranju i njegovoj normativnosti, čemu s druge strane baš teže Vuk i vukovci!). Shodno ovakvoj kroki-analizi, u kojoj se mnogo šta implicira (ali sasvim očevidno!), i za koju je prava šteta što još onda nije bila objavljena u malo razvijenijoj, eseističkoj formi, Ignjatović izriče i karakterističan sud o ličnosti i stvaralaštvu Đorda Markovića Koderu:

»U mislim, u izrazu, bila mu je zapečaćena originalnost koja je i drugog povuci moglu njegovo osećanje. Teme su mi izgledale kao parodokson, ali su bile interesantne za studiju.«²³

Najzad, pisac Većitođeđenje ovakvu svoju recepciju potvrđuje i promišljanjem same Romoranke (o čemu ćemo govoriti kada se budemo bavili suvremenim reagovanjima na tu knjigu), a što je još važnije – njegovu recepciju, tačnije: njegove ključne postavke, potvrđuju da-njša moderna istraživanja Koderovog opusa.

Zanimljive podatke o recepciji Koderovog stvaralaštva u periodu između 1843. i 1862. (između prve objavljene pesme i prve objavljene knjige), sretamo i u dva pesnikova pisma Mariji Milutinović Punktatorki. U prvom, pisanom u Novom Sadu 29. juna 1858.²⁴ Koder govorio o svom književnom radu, očito na traženje same korespondentkinje:

»Sada o Koderiju, i to o prepodobnomu... Ža knjigu što pitaš Romoranku mor'o sam Tolkovku pisati: 8 pisani tabaka, jaka je vrlo (1000 i nekoliko Stihova), na čislu jaka, no novinam. Za štampu mi ištu 360 f.sr. za 2000 knjiga, pak sam je na stranu met'o, od to doba s' pišem drugo, od 10 tabaka Milogorka i Devesilje: i ovde će u čačkati zube...«

Prvo o ovde pada u oči, jeste Koderova izrazita samosvest, eksponirana već i samim pompeznosarmantnim naslovljavanjem sopstvenog opusa: Koderium, to asocijirana zaveštanje klasiča, a naš pesnik – ne zaboravimo! tada ima tek nekoliko objavljenih pesama, dok je publikovanje prve knjige njegov još neostvaren cilj! Pred nama, svakako, više nije onaj mladići koji šalje svoje prve pesme na ogled (1836. i 1837.), pun strahopostrovanja pred autoritetima kojima se obraća, naprotiv – pred nama se, sada, pojavljuje zrela stvaralačka ličnost, koja veruje u bitnu inovativnost svojih tekstova (kazujući na Romoranku da je »jaka vrlo«, i to »ne čislu jaka, no novinam!«) i koja će spoznaju vlastite radikalne razlike u odnosu na srpski literarni establišment potvrditi, na kraju navedenog pisma, i sledećim, veoma indikativnim rečima:

»Jezik je ove knjige, izveden, iz babah i srbski materah jezika, našao sam da ženska glava jače jezili zna, lepše, slade nego učen... Ja sam ono pis'o, što nema u našim knjigama, znajući da je taman sve izvan knjigah svono što je lepo! (podvukao S.D.).

Verovatno je upravo ta novo – stečena samosvest omogućila Koderu da bez rezervi i stida, ali sa primetnom dozom ironije, progovori i o negativnoj i nerazumevajućoj recepciji sopstvenog dela, aludirajući metaforično na one (bezimene) koji »i ovde čedu čačkati zube«, što očigledno znači da je već ranije dobro okusio to »čačkanje zuba«, ili zato s punim pravom očekuje da će novi rukopis, Milogorka i Devesilje, ponoviti sudbinu prethodnog, Romoranke (sudbinu čija mu je – recepcionska – pozadina jasna, barem kada je reč o »jakim novinam« i nužnosti dopisivanja Tokovke). Uostalom, na takav recepciski kontekst diskretno je ukazivajući i Jakov Ignjatović pominjući neke koji su pesnika »zadrirkavalii«, uzgred, Ignjatović je u ovom Koderovom pismu (kao i u samoj njegovoj poetskoj praksi) dobio uverljivu potvrdu svog stava o odnosu »romoranke« prema narodnom jeziku: Koder sastanke prema narodnom jeziku: Koder sasvim eksplicitno tvrdi da je njegov jezik izveden (a ne, poput tipičnog našeg romantičarskog manira, preuzet) iz narodnog, i to ne iz opštег fonda nego iz ženskog (tvaračkog, majčinskog, intuitivnog, misterijskog). U vezi sa tim treba shvatiti i pesnikovu tvrdnju da je žensko jezičko čulo neuporedivo razvijenije no kod naših »učenih«, već u sledecem pismu (videćemo!) Koder će sasvim konkretno pokazati kako je jedan (sigurno ne i jedini!) od tih »učenih« citao njegovu delu i doživeo njegov jezik. Ovakav stav nije dekonstrukcijski usmeren samo prema književno-kulturnom establišmentu (što je eksplicitno izraženo), već implicira slično usmerenje i prema kompletnoj patrijarhalnoj civilizacijskoj paradigmi (dakle, i prema njenim jezičkim, mitološkim, idejnim i drugim aspektima). Zaista, pesnik je bio potpuno u pravu: to što je on pišao, to naše knjige nisu imale, to je za našu tadašnju književnost bio velik, prevelik zalogaj!

Takak pismo o kojem je reč pokazuje još nešto: jedan bitno drugačiji, u najmanju ruku inteligentniji i zainteresovaniji odnos prema Koderovom stvaralaštvu, kakav je negovala Marija Milutinović Punktatorka. Nije se ona slučajno, ili tež kurtoazno raspitivala o Koderovom radu, posebno o rukopisu Romoranke; pre će biti da je ta neobična žena, koja je svakako imala uvid u pesnikove tekstove, pokazala razumevanje za njih, inače joj nepoverljivi Koder ne bi u nekoliko rečenica pomenuo pisma izlagao jezičko-tematsku osnovu svoje nove knjige, niti bi ostavio zagoton svedočanstvo da mu je upravo ona... prvovali pesme za Romoranku podenula...«²⁵ Najzad, ne treba smetnuti s um da je Marija Milutinović bila svojevrstan »specijalist« za poetsko-jezički eksperiment, te je i nadimak »Punktatorka« dobila stoga što se još ranije iskazala kao suveren tumač (»na punktovе«, tj. po tačkama) hermetičnog i jezički takođe inovantnog pesništva Sime Milutinovića Sarajlije.

Sledeće, za nas bitno Koderovo pismo Punktatorki, pisano u Mitrovicu 16/28. maja 1862.²⁶, još je karakterističnije za recepcionski kontekst na koji je gotovo deceniju i po ranije diskretno upućivao Jakov Ignjatović, a 1858. svojom metaforičnom aluzijom i sam Đorđe Marković Koder. To pismo, nastalo samo tri meseca pre objavljuvanja Romoranke, značajno je stoga što živo prikazuje neke od prepreka koje su stajale na putu njenog publikovanja, i uopšte, pesnikove stvarne verifikacije na tadašnjoj srpskoj književnoj sceni; upravo zato što ti podaci – iako fragmentarni – deluju zaista upečatljivo (dakako, ne u pozitivnom smislu!),

na osnovu njih nije teško zamisliti i druge, slične (a nezabeležene) otpore koje je, i pre i posle ovog pisma, sigurno sretao nesrećni pesnik, a koji su doveli do toga da je pojavu prve knjige doživeo tek uvojoi 56. godini! U ovom pismu, koje se na momente može čitati kao mali triler iz književnog života, Koder najpre govorio o svom boravku u Zagrebu, gde je – između ostalog – nameravao da obavi i izvesne književne poslove, čiju bi ključnu tačku – po njegovoj zamisli – trebalo da predstavlja javno čitanje Romoranke, nazvane, verovatno baš za tu priliku, »San matera Jugoslavenske«, odnosno »San matera Jugoslavenske« – kako malo dalje piše poslednjim reč ovog, modifikovanog, (pod)naslova. Isprva podržan u toj nameri od nekolicine zagrebačkih intelektualaca-knjiježvenih i kulturnih radnika (»glavnog župana Kukuljevića«, tj. književnika Ivana Kukuljevića Sakcinskog, koji je tada bio veliki župan zagrebački, »novinara POZORA Perkova«, tj. književnika i publiciste Ivana Perkova, koji je tada uređivao »Pozor«, »Šuleku« – svakako pisca i naučnika Bogoslava Šuleku, »knjigoprodavca Jakića« i još nekih), Koder od izvesnog »Odbora« dobija obećanje da će mu u nedelju 18. maja 1862. biti ustupljena »Dvorana« radi javnog čitanja navedenog speva. Uz to, Perkovic naseš pesniku nudi da dan ranije (u subotu 17. maja) u »Pozoru« besplatno objavi vest o tom dogadjaju (što po mišljenju ovog novinara, »takva stvar zaslužuje«); Koder, naravno, prihvata ponudu i, prema dogovoru, u petak 16. maja predaje za sutrašnji broj sledeći »Oglas na latinskim slovima«:

»S' dopuštenjem više doći se vlasti čitaće izvorno delo San matera Jugoslavenske, u nedelju od 3–5 posle podne u Dvorani javno D. Mark. Matere bez razlike besplatno ulaze u Dvoranu, Gospodične plaćaju 40. Gospoda 60 krajcarja. Pri ulazu se plaća.«

Ipk, bez obzira na to što se već raščalo po gradu da Koder priprema javno čitanje, koje je izazvalo izvesno interesovanje i čije su »ženske propozicije« (danas bismo rekli – vešt reklamni potez) očito privukle pažnju onog dela publike kome su bile i namenjene (»Vrvilo je po varoši i ženski pol se radovao«, svedoči dalje u pismu autor Romoranke), bez obzira (čak!) i na sva prethodna obećanja i dogovore, dogodilo se ono najneverovatnije, ono najgore:

»U subotu izostane (objavljanje oglasa – vesti u »Pozoru« – prim. S.D.) i osujete moje publicno čitanje. Više mi niko ni reći ne reče...«

Zaista, pravi mali kulturni skandal, neizbirsiva mrlja na licima onih koji su do toga doveli, onih koji su sa velikim, nesrećnim pesnikom odigrali ovu ciničnu i prijavu igru! A kako se i zašto sve tako zabilo, tačnije – koji su dubinski razlozi ovde bili presudni? O tome, u navedenom pismu, Koder takođe iznosi zanimljive i veoma indikativne podatke. Naime, i pored svojevrsne zavere čutanja koja je iznenada okružila našeg pesnika, pojavio se jedan »mlad bogat Hrvat« i pokušao da mu objasni zašto je na tako neokretnim način bio izigran; prema njegovom tumačenju, razlozi tome su doslovno ovakvi:

»Stran, Srbljin, ne Hrvat, Nov pojav u Literaturi, Horvatima ne ponjatan, ko što su neki čuli, neponjatno da se toliko o Materi da pisati. 40 tabaka za štampu. San i Opelo na 16.000 stihova, koje polagano sklapljate, to je za nas Horvate neponjatno. Pa u Dvorani vaš jezik da se čuje, to ne ide u Zagrebu...«

Ako zanemarimo izvesnu nacionalnu netrpeljivost, na koju ukujuje »mlad bogat Hrvat« (uostalom i sam Koder gorko ju je prokomentarisao rečima da mu zbog opisanog slučaja »nije žao, jerbo /sam/ stepo/ Slogi«), ako, dakle, tu komponentu ne privatimo bez odredene rezerve kao jedan od bitnijih uzroka ovog negativnog recepciskog kontakta – jer, niti je baš sve (literarno) srpsko u tadašnjem hrvatskom kulturnom establišmentu imalo tako ponižavajući tretman, niti je pesnik posebno isticao nacionalnu dimenziju, čak je, podsetimo se, za ovu priliku preimenovan podnaslov Romoranke odričući se atributa srpska [San matera srpske] zarad atributa jugoslovenska [San matera Jugoslavenske]; ako, najzad, ostavimo po strani i druge moguće vanliterarne razloge, ostaje upravo suština: stvaralaštvo Đorda Markovića Koder-a neponjatno je, tj. neshvatljivo, nerazumljivo, nejasno! Očigledno je da se ta »neponjatnost« odnosi na znatnu inovativnost našeg pesnika: »Nov pojav u Literaturi« ne označava tek Koderovu dotadašnju neafirmisanost, jer »mlad bogat Hrvat« odmah naglašava i da je taj »pojav« – »Horvatima ne ponjatan« (dakle, Koder je za njih nov i neshvatljiv, nerazumljiv, nejasan). Dalje, očito je da se u opisanom recepciskom kontaktu estetička distanca (iskazana kroz »neponjatnost« inovacijskog poetskog diskursa Romoranke) uspostavila kako u semantičkoj ravni, gde je »neponjatno«. Koderovo zamašno tematizovanje Matere, Sna, Opela, tih ključnih odrednica za koje je vezan čitav jedan fantastičko-mitološki kompleks (drugacije bi, sigurno, bilo da je reč o istoriji, Ljubavi i sli.), tako i u ravni izraza, koja je stavljena pod znak pitanja onim dvosmislenim komentarom o pesnikovom jeziku (»u Dvorani vaš jezik da se čuje, to ne ide u Zagrebu«: »vaš jezik« svakako može predstavljati srpski, ali i Koderov originalni poetski jezik, pri čemu se najverovatnijim čini da je mlađi sagovornik mislio na Koderovu – novostvoren! – verziju srpskog književnog jezika, kojom je i pisan njegov spev). Jednom rečju, Kukuljević-Sakcinski, Šulek, Perkovic i ostali ovde su reprezentovali tipičnu paradigmu nerazumevajuće recepcije Koderovog dela, u kojoj kao osnovne prepreke figuriraju značna tematsko-značenjska i jezička složenost, odnosno – hermetičnost, dakle osobine koje su bile neprihvatile ondašnjem dominantnom horizontu očekivanja, kod nas horizontu koji je podrazumevao čist, jednostavan, komunikacijski apsolutno prohodan (tj. opšteprihvaten, razumljiv »narodni«) jezik i, shodno tome, Jasnost i racionalno-shvatljiv Smisao. Takva recepcionska paradigmata, determinisana opisanim kodom, pratila je stvaralaštvo Đorda Markovića Koder-a (kao što smo videli) od samih početaka i još dugo, dugo potom ostale njegovu zlaku, iskazujući se na jeksplicitne i najradikalnije upravo u pesnikovoj matičnoj srpskoj književnosti (iako se već citirani benevolentni hrvatski prijatelj ogradio, tj. opravdavao da je Romoranka prevashodno za Hrvate »neponjatna«).

O tome da je nerazumevanje u matičnoj, srpskoj kulturi bilo još izraženije, te da mu je mnogo teže padalo, Koder će takođe ubedljivo posvedočiti u ovom pismu svojoj rodaci i prijateljici Mariji Milutinović.

Zaključujući opis nemilog zagrebačkog slučaja rečima »ja se na ovaj Horvat Literata postupak ne srdim, /jer/ oni su verom ne ravni«, on odmah — kao svojevrstan ironični argument svog praštanja! — predočava na kakav je prijem rukopis Romoranke naišao u Beogradu, kod jednovernog sunarodnika Ljubomira Nenadovića, tada poznatog književnika i uticajnog načelnika u Ministarstvu prosvete Kneževine Srbije:

»Kod popećiteljstva Prosvete leži 3 godine dana ugušena stvar, i Ljuba mi je /h/teo izpecati listićem ovog sadržaja. Po nalogu Popeć. Pros. molim vas da mi date knjigu vašu da pregledam — a pre nekoliko dana, rekne mi da ne razume on moju Romoranku pre razjasnice... jerbo ne zna Nauke za nju...«

Iz perspektive vukovca-romantičara Ljube Nenadovića, problem hermetične Koderove tekture je, očito, sasvim jednostavno rešiv njenom (nužnom!) jezičko-semantičkom racionalizacijom (tj. simplifikacijom) — od pesnika se, dakle, očekuje da svoj hermetični poetski diskurs razjasni utoliko da bude razumljiv, tj. ga doveđe do nivoa racionalno-shvatljivog smisla (Nenadović je, izgleda, upravo to očekivao od Razjasnice, pošto je shvatao kao osobenu »Nauku« za Romoranku). Međutim, sam Đorđe Marković Koder bio je svestan da je nesporazum mnogo dublji, da je tu zapravo reč o nerazumevanju suštine, odnosno samog bića njegovog jezičko-umetničkog projekta, te da se stoga problem i ne može rešiti pukim »prevodenjem« hermetičnosti u Jasnost (čak i da je takvo »prevodenje« moguće!), tj. (nemogućim!) podarivanjem čvrste odrednosti, konačnosti, statičnosti stabilnosti (što je podrazumevala vukovska književno-jezička paradigma) jednoj tekstualnoj materiji čije slobodno kretanje, na svim relevantnim nivoima, podrazumeva i proizvodi upravo suprotnu komponentu. Zato Koder, polurezignirano-poluironično, tvrdi svojoj korespondentkinji:

... a kad se raztolikuje, njemu će (Lj. Nenadović, prim. S. D.) opet negdi teško biti, opet zato samo jerbo ne zna nauke. Na primer, zna li g. Ljuba Šta je zrica, sočivica, mličine, suznič, reparak... i ponosno nastavljujući navođenje čitavog niza svojih neologističkih konstrukcija (onih čudesnih reči-bića, kako bi to kazao M. Popović²⁷), na kraju, u istom tonu, zaključuje: ... O ovim stvarima, ne verujem da je Srbski Literat Cdn. Ljuba Nenadović štograd sanjao!

Govoreći današnjim terminima, za Lj. Nenadovića problem ovde nije bio samo u elementarnoj jezičko-semantičkoj neprohodnosti (ili, tačnije, teškoj prohodnosti) tekture, nego i u nepojamnosti pesnikovih fantastičkih svetova, kosmoloških vizija, te mističkih i metafizičkih prosvetljenja, a upravo to — složimo se — suštinski je neprevodivo (ako bi se i uspelo »provesti«, postalo bi nešto sasvim drugo!), tim pre što su pomenuti svetovi, vizije i prosvetljenja dušu, slobodno kažimo ontološki, utemeljeni u Koderovom jeziku, jedino u njemu, jer izvan njega ne postoje niti oni sami, niti njihovi analogni, »stvarnosni«, modeli (to je, zapravo, jedna od fundamentalnih tačaka

Koderove jezičko-umetničke koncepcije, »neponyatne« i Nenadoviću kao tipičnom romantičaru-vukovcu za koga su konkretna sadržinska određljivost, racionalno shvatljiv Smisao i jezičko-semantička Jasnost neophodni za uspostavljanje razumevajuće recepcije!). Ovaj drugi, srpski, »recepčijski incident« opisan u Koderovom pismu Mariji Milutinović, još plastičnije očrtava obrise paradigmе koja je tokom XIX veka (a manje-više modifikovana i dugo potom, gotovo do naših dana) dominala u čitanju i promišljanju njegovog dela, paradigmе u kojoj su — videli smo — kao glavne prepreke razumevajućoj recepciji figurale upravo ključne (originalne) pesnikove koncepcijске premise i (kao njihova rezultanta) jezičko-značenjska, odnosno tematsko-sadržinska specifičnost, složenost, zauvnost, dakle — elementi što su se radikalno razlikovali od preovladajućih (vukovskih) književnih i kulturnih intencija Koderove epohe. Ovu ogromnu estetičku distancu između Koderovog jezičko-umetničkog stvaralaštva i dominirajućeg (globalnog) horizonta očekivanja naše tadašnje literature i kulture, to duboko razmimoilaženje ne ublažava mnogo ni saznanje da postoje i tragovi drugačijeg čitanja, koje se (kao kod Ignjatovića ili Milutinovića) izražava kroz autentičan sluh za pesnikove osobene šifre: o jednom takvom čitanju sam Koder nas šturo obaveštava na kraju navedenog pisma, pominjući izvesnog »Gđn-a Andelkovića« koji »bez tolkovke« poima sve one stvari o kojima »Srbski Literat Gđn. Ljuba Nenadović« ni sanjao nije. Iako veliki pesnik tvrdi da je i time sasvim zadovoljan (»meni je dosta, ako on zna bez tolkovke«, teši se on Andelkovićevim primerom), ipak je afirmativna i razumevajuća recepcija književno anonimnim prijateljima i poklonikama posedovala neuporedivo manju kulturološku težinu (i mnogo manje je mogla uticati na sudbinu njegovog dela) od nerazumevanja, pa i negativnog odnosa, značajnih predstavnika tadašnjeg srpskog (i ne samo srpskog!) književno-kulturnog establišmenta. Možda je, ipak, u opisanom Koderovom sporu sa Ljubom Nenadovićem najvažnija opomema koja ostaje svim budućim nenadovićima-književnim moćnicima što svoja ograničena (ne)shvatjanja, bez ulaganja većeg intelektualnog napora, mirne duše uzimaju za suvereni, pa i isključivi kriterijum prosudjivanja umetnosti i odlučivanja o sudbinu dela koja (jer u istoriji književnosti kad-tad sve dove na svoje mesto) jednoga dana mogu mnogo moćnije presuditi upravo njima: »O OVIM STVARIMA, NE VERUJEM DA JE SRBSKI LITERAT GDN. LJUBA NENADoviĆ ŠTOGOD SANJAO...«

¹⁹ Jakov Ignjatović, Memoari, Beograd 1966, str. 329-343.

²⁰ Isto, 325-329.

²¹ Isto, 339 i 340.

²² Isto, 339-340.

²³ Isto, 340.

²⁴ Pismo se čuva u Rukopisnom odeljenju Matice srpske pod signaturom 21719, i još uvek je neobjavljeno.

²⁵ Đorđe Marković Koder, Romoranka, Novi Sad 1862, str. 94-95.

²⁶ Pismo se čuva u Rukopisnom odeljenju Matice srpske pod signaturom 21721, i još uvek je neobjavljeno.

²⁷ V. Miodrag Popović, Romantizam III, Beograd 1972, str. 298-300.

»romoranka« đorda markovića kodera alhemija u književnosti(II)

snežana jović-vlaškalić

*Agreer : A Madame
Madame de Miliutinovich
Donařiříco à Belgrad*

zaglavje jednog koderovog pisma marji milutinović »punktatorki«

Simbolična alhemija, ili »poetična alhemija«, kako je naziva Gete, cvetala je u XVI i XVII veku, i pod okriljem ružokrstaškog pokreta uticala je i na velikane evropskog racionalizma (Njutn, Bekon, Dekart), iako se ovo uglavnom u nauci prečukivalo. Kao što je s jedne strane bila vezana sa naukom i filosofijom, alhemija je s druge strane negovala veze i sa umetnošću — likovnom, muzičkom i jezičkom, čime je podstican harmoničan fizičko-duhovni razvoj čoveka na putu do savršenstva. Alhemici su koristili umetnost u sopstvene svrhe o čemu svedoče mnogobrojne gravire, poeme, pa čak i alegorijski roman (»Hermetička romansa ili Hemitska svadba« Valentina Andreja) prepuni alhemičarske simbolike koja insistira na znaku jednakosti između hemijskih procesa i ljudskog života. Među simbolima zmaja, zmije, zelenog lava, venčanja, polnog odnosa, smrti, uskršnju-

ća, hermafrodita i tome sličnog, možemo uočiti i neke tako karakteristične za Koderovo stvaralaštvo. Ptice koje odleću u nebo i opet se spuštaju na zemlju simbol su duše koja se diže iz mrtvog tela, odnosno silaska nebeske moći, duha, koji obnavlja telo. »Pri svakom rođenju forma semena nestaje, a javlja se novo biće«¹⁸, bez smrti semena nema ni njegovog ozivljavanja. Setimo se kako Koder insistira na tome da je njegova Dinarka »pile iz zrna u jačetu pernatoga« (»Romoranka« str. 61). Pokušamo li da najjednostavnije, a tendenciozno, prepričamo »Romoranku«, možemo ispričati nešto nalik na alhemistički proces: ptica (materija prima) biva zarobljena i posle trogodišnjih mukova biva uz pomoć nebeskog uticaja, opet slobodna, ali »oplemenjena« novim saznanjima; njenovo ponovno radanje proprije je smrču majke iz čijeg jajeta se izlegla (jaje — često simbol alhemiskog suda u kojem se materija »leže«). Ne

treba zanemariti ni gravirane alhemističke alegorije na kojima se pojavljuju po dve životinje (lavovi, jeleni, ribe) u šumi ili u moru, što simbolise duh, dušu i telo. Da bi dosegli savršenost, da bi postali jedno, duh i duša moraju biti ulovljeni. Jedna od gravira u knjizi Abrahama Lambropskina »O Kamenu filozofu« prapraćena je sledećim stihovima:

»U šumi se nalazi gnezdo

u kome Hermes ima svoje leglo

Jedan mladunac uvek žudi da poleti gore, Drugog raduje da čutke sedi u gnezdu:
Ipak nijedan ne može pobediti iz gnezda...¹⁷

Božo Vukadinović je lepo uočio da se Koderova religiozna filozofija bavila problemom kako da božanski duh prede iz »sebe u sebe«, to jest dosezanjem izgubljenog jeditva sa bogom, preko majke koja se u snu iz sopstvene duše usmerava ka duhu deteta, ka samoj tajni duhu Apsoluta.¹⁸